

LLETRES

Quaderns literaris: Saviesa de la incertitud

Josep Maria Ripoll

Machado de Assis

Milan Kundera va reivindicar, al seu assaig *L'art de la novel·la*, de l'any 86, un model novel·lístic lliure, diferent del decimonònic que normalment s'adopta com si fos l'únic possible. Si ningú no discuteix noms com els de Stendhal, Balzac, Flaubert, Tolstoi, Dostoievsky, Clarín i tants d'altres del mateix segle XIX, sí que és prou qüestionable el seu status permanent de models narratius imaginables en exclusiva; en primer lloc, perquè després han vingut Proust, Joyce, Kafka, Faulkner i una bona colla més de renovadors en aquest camp; en segon lloc, perquè fins i tot Flaubert i Dickens van escriure obres com, respectivament, *Bouvard i Pécuchet* o *Els papers pòstums del club Pickwick*, prou allunyades de l'ortodòxia narrativa que ells mateixos van practicar en altres ocasions; però, en tercer lloc, perquè existeix una tradició narrativa heterodoxa anterior al segle XIX, que troba en el XVIII les seves obres mestres més singulars: pensem, sobretot, en *La vida i les opinions del cavaller Tristram Shandy* de Laurence Sterne i en *Jacques el fatalista* de Denis Diderot, obra aquesta última a la qual el mateix Kundera va retre homenatge, a través del teatre, amb *Jacques i el seu amo*. Ni la novel·la de Sterne ni la de Diderot no estan plantejades pròpiament amb el típic esquema d'introducció, nus i desenllaç, sinó que estan construïdes a partir de l'acumulació d'episodis més o menys independents, a partir de l'herència de Cervantes també detectable en el *Pickwick* o el *Bouvard i Pécuchet*. Però, a més, el narrador es permet tota mena de llicències, des d'interrompre la narració quan li sembla fins a increpar el lector, en una autèntica mostra de llibertat on sempre hi és present la ironia, i sovint l'humorisme més refinat. Per tot això, el novel·lista mexicà Carlos Fuentes ha deixat escrit: "Rabelais, Cervantes, Sterne y Diderot nos recuerdan el origen de la novela y al hacerlo revelan sus posibilidades olvidadas. Pero nos recuerdan también que una novela es una obra perpetuamente abierta y perpetuamente inacabada".

Precisament, aquest text de Carlos Fuentes va sortir antologat en el número especial dels mesos d'octubre i novembre de la revista *Quimera*, que anunciava un canvi d'orientació basat en el fet que el professor i estudiós Fernando Valls passés a ser el seu nou director. El número de *Quimera* reuneix articles de Borges, Cortázar, Cioran, Céline, Bernhard, Saramago, Calvino i altres mestres del convuls segle que acabem de deixar enrera; i, curiosament, al text de Fuentes sobre Diderot hi llegim: "El mejor novelista latinoamericano del siglo XIX fue el brasileño Machado de Assis; había leído atentamente *Jacques el fatalista* y por ello fue nuestra vanguardia". Unes pàgines més endavant, Susan Sontag dedica un article a la novel·la *Memòries pòstumes de Bràs Cubas* de Machado

FONTSERE

ARTICLES PELL I VIATGE

Sant Quirze, 38
Tel. 93 725 85 41
SABADELL

MODA EN PELL I PELLETERIA

llorenç caballé

Escola Industrial, 22 pis • Tel. 93 725 75 59 • SABADELL

de Assis, de la qual afirma que és una obra mestra encara molt poc coneguda, i clarament influïda pel *Tristram Shandy*. Al cap d'un mes, aproximadament, de l'aparició del *Quimera* extraordinari, els aparadors de les llibreries mostraven la traducció catalana de la novel·la de Machado de Assis, la lectura de la qual ha estat, realment, per a qui signa aquestes línies, tan reconfortant com la de Sterne, Diderot, Rabelais, Cervantes i altres esperits herterodoxos amb sentit de l'humor per als quals la novel·la és el gènere de la llibertat.

D'entrada, la novel·la de Machado de Assis parteix de l'artifici que es tracta de les memòries d'un mort –i d'aquí ve la curiosa dedicatòria: "Al cuc que primer va rosegat les fredes carns del meu cadàver dedico com a nostàlgic recordatori aquestes memòries pòstumes". És lògic, doncs, que l'obra estigui escrita sense les presses habituals dels vius: "Tot i així, cal dir que aquest llibre està escrit amb parsimònia, amb la parsimònia d'un home que ja no se sent constret per la brevetat del segle, que és una obra supinament filosòfica, d'una filosofia desigual, ara austera, ara juganera, una cosa que ni edifica ni destrueix, ni inflama ni diverteix, i tot i així és més passatemp que apostolat" (pàg. 16). Com acostuma a passar, però, només hem de creure'ns a mitges les paraules del narrador, que no hem de confondre amb les de l'autor; perquè l'obra és enormement divertida, sempre i quan estiguem disposats a què la narració s'interrompi de manera arbitrària, a què haguem d'intercalar un capítol després de la primera frase de l'anterior, a què l'autor reproduïxi un suposat "vell diàleg d'Adam i Eva" que deixa en blanc, o a què un capítol consti només de la frase "O estic molt equivocac, o acabo d'escriure un capítol inútil" (pàg. 268). En lloc de submergir-nos en la història amb els recursos convencionals de creació de versemblança, l'autor ens recorda constantment que ens trobem davant d'un llibre, d'un artifici del qual ens mostra les trampes per riure-se'n i, de passada, riure's del lector tradicional i del poder de l'autor sobre la seva ficció. La finalitat no és altra que la de fer evident que la literatura és un acte de llibertat, tal i com ho afirma Vargas Llosa al número ja esmentat de *Quimera*: "Como en la literatura, en casi todos los campos del quehacer humano la libertad despunta de manera imprevista, por accidente o descuido de la cultura dominante, que deja sin legislar u organizar ciertos espacios del quehacer humano, en los que, a consecuencia de esta situación excepcional, la iniciativa del individuo puede ejercitarse a manos llenas". És interessant de fer notar que Machado de Assis pertany al segle XIX, en què la cultura literària dominant era la del realisme canònic, després que ho haguessin estat la novel·la històrica o la fantàstica; la qual cosa fa encara més insòlita la seva heterodòxia.

Potser algun lector es preguntí què ens expliquen exactament les *Memòries pòstumes de Brás Cubas*, i el cert és que ben poca cosa: la vida, més aviat grisa, del narrador-protagonista, plena d'episodis irrelevants. Allò que compta és l'humor amb què se'ns explica, els artefactes narratius que l'autor posa al descobert, l'estil en definitiva, que, quan la novel·la perd el seu paper de testimoni, passa a ser l'únic tret rellevant del gènere, tal i com ens ho recorda Louis-Ferdinand Céline des de les pàgines de *Quimera*: "Hay que tener en cuenta que la novela (...) ha perdido la misión que tenía, ha dejado de ser un órgano de información. (...) Creo que su función documental e incluso psicológica se ha acabado, ésa es mi impresión. Entonces, ¿qué le queda? Pues no le queda gran

Laurence Sterne

UNITELECTE
GALERIA D'ART

Pedregar, 10
Telèfon 93 726 51 22
08202 SABADELL

CIABARRO
ART

Rambla de Sabadell, 82 • SABADELL
Telèfon 93 726 57 85

cosa, el estilo y las circunstancias en que se encuentra el hombre". Insistim en la modernitat de Machado de Assis en haver-se adonat d'això en plena època de la novel·la realista, tot seguint l'estela de Sterne i Diderot.

I és que, en definitiva, quan la novel·la és lliure conforma una veritable totalitat, que aquestes *Memòries pòstumes* insinuen en la quantitat de detalls que expliquen, en la trivialitat mateixa de les seves anècdotes sense importància, en les reflexions que el narrador hi inclou, en la seva mateixa ambigüitat. Italo Calvino ens ho recorda, un cop més des de *Quimera*: "Quizás las novelas sean las únicas enciclopedias que componen verdaderamente un cuadro de la totalidad de las existencias humanas, de las vicisitudes individuales, siempre parciales, siempre contradictorias, siempre ambiguas, nunca unívocas. La totalidad es un concepto de los filósofos que permanecerá siempre abstracto; lo que quieren los escritores de novelas es tejer una red que ligue la experiencia guardada en los libros durante siglos con esa dispersión de experiencias que encontramos cada día en nuestras vidas y que nos resulta siempre más inasible e indefinible". Sens dubte, la dispersió de la vida quotidiana troba abans un reflex fidel en Machado de Assis –o en Sterne o Diderot– que no pas en la novel·la convencional i ben travada –i òbviament meritòria– que ens presenta tipologies ben acabades, accions que es deriven les unes de les altres i un desenllaç en què conflueixen les diferents accions que se'ns han anat mostrant. La volguda arbitrariedad de les *Memòries pòstumes de Brás Cubas* resulta molt més propera a la trivialitat i l'arbitrariedad de la nostra existència; i així ho entendran aquells que s'adonin de com, en les paraules de Susan Sontag en el seu text laudatori sobre l'obra, el narrador no escriu des del més enllà sinó des de la llibertat creativa –terreny des del qual la realitat se'ns mostra tan informe, inexplicable i il·lògica com, de fet, és. Si Milan Kundera definia, a *L'art de la novel·la*, el llegat novel·lístic de Cervantes com "un munt de veritats rela-

Diderot

tives que es contradiuen", i que porten com a única certesa "la saviesa de la incertitud", vet aquí com Sterne, Diderot o Machado de Assis són, per aquest camí, novel·listes molt més propers a la complexitat del món que no pas els mal anomenats realistes; perquè, al capdavall, ben ambigua i complexa és, sovint, la vida mateixa.

Machado de Assis, *Memòries pòstumes de Brás Cubas*. Traducció de Xavier Pàmies. Quaderns Crema, Barcelona, 2001.

Quimera, revista de literatura, número 207-208. Ediciones de Intervención Cultural, Barcelona, 2001.

MONTESINOS

Recordi... per Catifes - Banderes
Tapisseria - Cortinatges
Moquetes - Cobrellits

Gràcia, 18 • Tel. 93 725 43 08 • SABADELL

GALERIA ROVIRA

Sant Pere, 22 • Tel. 93 726 19 59
SABADELL